

УДК 343.304:355.099(364)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.55>

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ, СТВОРЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Осуховський Р.В.,

старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0001-7810-7244>

Осуховський Р.В. Характеристика не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, створених в умовах збройної агресії.

У статті досліджуються не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, що діють під контролем Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, та особливості оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, що ними вчиняються.

За допомогою діалектичного, соціологічного та статистичного методів визначено передумови виникнення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, мотив та мета їх створення, способи та обставини вчинення кримінального правопорушення, об'єкти слідової картини.

За результатами проведення дослідження встановлено, що вищезазначені злочинні угруповання майже повністю складаються з місцевих мешканців, які у зв'язку зі складною соціально-економічною ситуацією, під впливом пропаганди вступають до злочинних формувань та стають інструментом гібридної війни РФ, яка таким чином маскує військове вторгнення в Україну.

Визначальною особливістю характеристики досліджуваних формувань, які діють на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, визнано мету їх створення – дестабілізація ситуації в Україні для зміни євроатлантичного курсу, поглинання Російською Федерацією та знищення України як незалежної держави.

З використанням методу моделювання вироблені пропозиції до Кримінального Кодексу України в частині додаткової кваліфікації за участь у не передбачених законом воєнізованих та збройних формуваннях, які діють під контролем Російської Федерації, а також до Кримінального процесуального Кодексу України, з метою осучаснення проведення допиту.

Ключові слова: незаконне збройне формування, тимчасово окупована територія, військова агресія, оперативно-розшукова характеристика, особа злочинця, слідова картина.

Osukhovskiy R.V. Characteristics of paramilitary or armed formations created in the conditions of armed aggression not provided for by law.

The article examines non-statutory paramilitary or armed groups operating under the control of the Russian Federation in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions, and the features of operational and investigative characteristics of criminal offenses committed by them.

With the help of dialectical, sociological and statistical methods, the prerequisites for the emergence of paramilitary and armed formations not provided for by law, the motive and goals of their creation, the methods and circumstances of the commission of a criminal offense, the objects of the trace pattern are determined.

According to the results of the study, it was found that the aforementioned criminal groups are almost entirely composed of local residents, who, due to the difficult socio-economic situation, under the influence of propaganda, join criminal formations and become an instrument of the hybrid war of the Russian Federation, which thus masks the military invasion of Ukraine.

The defining feature of the characteristics of the studied formations operating in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions is the purpose of their creation - destabilization of the situation in Ukraine to change the Euro-Atlantic course, absorption by the Russian Federation and destruction of Ukraine as an independent state.

Using the method of modeling, proposals were made to the Criminal Code of Ukraine in terms of additional qualification for participation in paramilitary and armed formations operating under the control of the Russian Federation, which are not provided for by law, as well as the Criminal Procedure Code of Ukraine, in order to modernize the conduct of interrogation.

Key words: illegal armed formation, temporarily occupied territory, military aggression, operational search characteristics, perpetrator's identity, trace pattern

Постановка проблеми. 2014 рік був дуже насичений на події в Україні. Зміна влади в державі, анексія Автономної республіки Крим та початок збройного конфлікту на Сході нашої держави не могли не вплинути й на діяльність правоохоронних органів. Правоохоронці в умовах проведення антитерористичної операції почали затримувати учасників не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань (НЗФ), та напрацьовувати практику документування їх протиправної діяльності.

Ефективна протидія злочинності не можлива без дослідження криміналістичної, кримінологічної та оперативно-розшукової характеристики. Для оперативних підрозділів у першу чергу має значення саме оперативно-розшукова характеристика, яка зосереджена на виявленні детермінантів кримінальних процесів та більш глибокого дослідження суб'єкту злочину, з метою запобігання кримінальному явищу. На теперішній час розроблено оперативно-розшукову характеристику переважної кількості кримінальних правопорушень, але що стосується створення НЗФ, науковці до тепер здійснили лише кримінологічний та кримінально-правовий аналіз.

Стан опрацювання. Вивченням питання протидії НЗФ приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як П. П. Андрушко, А. А. Вознюк, В. І. Василичук, О. М. Джужа, Р. М. Дударець, М. М. Поліщук, А. В. Савченко, В. М. Серватюк, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк, І. В. Цюприк, С. С. Чернявський, Р. Л. Чорний та інші. Втім, у працях зазначених вчених не повною мірою розкриті питання щодо дослідження ключових елементів оперативно-розшукової характеристики НЗФ, які діють під контролем РФ, зокрема передумов виникнення злочинних формувань, мотивів та мети їх створення, способів та обставин вчинення кримінальних правопорушень, характеристики правопорушників та злочинних груп, зважаючи на умови повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Мета даної статті полягає у тому, щоб на основі аналізу теоретичного та емпіричного матеріалу окреслити зміст та визначити особливості оперативно-розшукової характеристики НЗФ, які діють під контролем Російської Федерації (РФ).

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукову характеристику злочинів почали досліджувати з 70-х років минулого століття. Деякі фахівці у сфері теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД) намагалися у своїх дослідженнях уніфікувати елементи оперативно-розшукової характеристики, зокрема поняття, зміст, структуру, але до теперішнього часу тривають дискусії. Не зважаючи на це, майже по усім категоріям кримінальних правопорушень науковцями вже досліджена оперативно-розшукова характеристика.

Для досягнення мети нашого дослідження, необхідно з початку розкрити сутність та визначити ключові елементи оперативно-розшукової характеристики, як категорії оперативно-розшукової діяльності.

У результаті аналізу наукових джерел встановлено, що до теперішнього часу відсутня єдина думка щодо змісту оперативно-розшукової характеристики. Деякі науковці ототожнюють криміналістичну та оперативно-розшукову характеристику, стверджуючи що ці науки мають один генезис і гносеологічну основу [1, с. 28].

В. І. Василичук під час дослідження злочинних посягань в сфері економіки значно ширше розкрив структуру оперативно-розшукової характеристики, визначивши її складовими наступні елементи:

- кримінально-правова характеристика (предмет злочинного посягання, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона);
- кримінологічна характеристика (стан, динаміка, форми вияву злочину, особазлочинця, причини й умови, що сприяють учиненню злочину);
- криміналістична характеристика (типові й оригінальні способи вчинення маскування злочину, сліди його вчинення) [2, с. 147].

Р. С. Белкін зазначав, що оперативно-розшукова характеристика не має ніякого практичного та наукового сенсу, якщо вона складається з даних кримінального права, кримінології та криміналістики [3, с. 223].

Існують і інші думки, зокрема В. Д. Пчолкін після аналізу праць провідних вчених у галузі ОРД запропонував визначити оперативно-розшукову характеристику як сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших упорядкованих і взаємозалежних між собою ознак, які мають розвідувально-пошуковий характер і розглядаються з позиції ефективності застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо виявлення, запобігання злочинам, їх розкриття і розслідування [4, с. 122].

На нашу думку, слушно зазначив А. М. Черняк, про те, що мають місце випадки коли вчені ігнорують (або лише поверхнево досліджують) поняття оперативно-розшукової характеристики загалом, та подають формулювання оперативно-розшукової характеристики конкретного виду злочинів. Такий підхід він вважає необґрунтованим, оскільки поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів має бути єдиним і не повинно залежати відсутності кримінального караного діяння, що досліджується. Більше того, структура оперативно-розшукової характеристики має бути єдиною для будь-якого діяння передбаченого ККУ України, а її змістовне наповнення – різним, залежно від сутності такого діяння, його конкретних особливостей. На його думку, більш

обґрунтованими виглядають підходи вчених, які досліджують поняття та структуру оперативно-розшукової характеристики злочинів без її зв'язку з конкретним злочинами, і лише потім забезпечують її змістовне наповнення відповідно до тих злочинів, які становлять об'єкт пізнання їх наукових розроблень [5, с. 74–82].

Якщо узагальнити висловлювання різних науковців, можна сформулювати певні особливості оперативно-розшукової характеристики. По-перше, оперативно-розшукова характеристика – це інформація про типові ознаки кримінального правопорушення. По-друге, оперативно-розшукова характеристика описує кримінальні правопорушення базуючись на різних науках, кримінальне право, криміналістика, кримінологія, психологія, та інших. По-третє, оперативно-розшукова характеристика спрямована на розв'язання завдань оперативно-розшукової діяльності. По-четверте, оперативно-розшукова характеристика є багатозмістовним поняттям, яке характеризує кримінальне правопорушення, та пов'язані з ним процеси, а також ефективність проведеної оперативно-розшукової діяльності. По-п'яте, формує нові знання для ефективної протидії як злочинності в цілому так і окремим кримінальним правопорушенням.

З метою об'єктивного висвітлення певних питань, у 2022 році нами було проведено анонімне анкетування 317 працівників оперативних підрозділів поліції в Донецькій та Луганській областях, а також 38 осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 260 КК України.

Як зазначав А. А. Вознюк, у 2014 році різко збільшилося кількість злочинів, вчинених в організованих формах співучасті. Протягом 2014 року було обліковано 478 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 258–3 КК України (Створення терористичної групи чи терористичної організації) (у 2013 р. був лише один злочин) та 457 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 260 КК України (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) (у 2013 р. не було зареєстровано жодного такого злочину) [6, с. 4].

Кримінальні провадження з кваліфікацією за ст. 260 КК України почали вноситися до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) навесні 2014 року за фактом створення НЗФ які діяли на території Донецької та Луганської областей. Відповідно до статистичних даних ЄРДР на кінець 2014 року у 291 кримінальному провадженні особам вручено повідомлення про підозру. З початку антитерористичної операції до теперішнього часу відкрито більше 3200 кримінальних проваджень із кваліфікацією за ст. 260 КК України (2017 р. – 431, 2018 р. – 396, 2019 р. – 305, 2020 р. – 376, 2021 р. – 213) [7].

Розглянемо *передумови створення НЗФ*, тому що основним обов'язком підрозділів, які здійснюють ОРД є проведення необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [8].

В. В. Колянда, Г. А. Дробаха, І. М. Неклонський зазначали, що проведений аналіз суспільно-політичної обстановки в Україні 2014 року засвідчує, що збільшення кількості НЗФ й активізація їхньої діяльності безпосередньо залежать від рівня матеріальних статків населення та політичної стабільності в державі. В Україні найбільшою є ймовірність виникнення НЗФ у прикордонних районах з небезпечною суспільно-політичною обстановкою і сильним сепаратистським рухом. Основною метою створення НЗФ є відокремлення частини території України для створення так званої нової самостійної (суверенної, незалежної) держави, або переходу до складу іншої держави, чи набуття статусу широкої автономії. Через неконтрольовані ділянки кордону України виникають можливості переправлення найманців, організації каналів фінансування під виглядом гуманітарної допомоги, здійснення постачання озброєння, боєприпасів, військової техніки та матеріальних засобів [9, с. 46–56].

Події у Криму та на Сході України це довготривала операція спецслужб РФ, націлена на захоплення територій. Хронологію процесів які відбувалися починаючи з двохтисячних років виклав у своїй книзі політолог Тарас Кузьо [10]. Агресивна політика проводилася РФ на території багатьох країн, і це не тільки країни пострадянського простору Молдова та Грузія. Колишній сенатор США Джон Маккейн у своїй книзі «Буремна хвиля» розповідає про встановлення підконтрольних РФ режимів і у країнах Близького Сходу. Гібридна війна РФ на Балканах [11], та закамфльоване введення регулярних підрозділів збройних сил РФ на територію Білорусі та Казахстану, підтверджують цю гіпотезу.

Під час анкетування колишніх учасників НЗФ, 43,2 % з них зазначили що *метою створення НЗФ* на території Донецької та Луганської області було сприяння у приєднанні регіонів до РФ, 37,8 % вважають що метою було створення автономії, та лише 16,2 % вважають що НЗФ створилися для захисту населення від представників радикальних угруповань.

За результатами вивчення судової практики було встановлено, що у своїх рішеннях судді зазначають метою створення НЗФ насильницьку зміну та повалення конституційного ладу, захоплення державної влади в Україні, а також змі-

ну меж території і державного кордону України, шляхом створення незаконного псевдодержавного утворення [12].

Окремі вчені пропонують класифікувати мету створення НЗФ на позитивну та негативну (злочинну та незлочинну), зокрема А. А. Вознюк зазначає, що в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діяннях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Водночас метою існування інших об'єднань є захист інтересів Української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [13, с. 40–49].

З метою диференціації кримінальної відповідальності, ми пропонуємо включити до складу злочину, передбаченого ст. 260 КК України, кваліфікуючу ознаку – «участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань які створені, підпорядковуються, керуються або фінансуються країною агресором». Під час анкетування працівників оперативних підрозділів, 80,4 % підтримали цю пропозицію. Варто зазначити, що більше, ніж чверть респондентів (26,8 %) мешкали на територіях які на теперішній час окуповані РФ, тобто були безпосередніми свідками діяльності як «злочинних» так і «не злочинних» НЗФ.

Ще одним з важливих елементів оперативно-розшукової характеристики є *особа злочинця*. Особи, причетні до діяльності НЗФ мають дуже суттєві відмінності залежно від характеру їх злочинної діяльності, зокрема, створення, керівництво, участь, фінансування, постачання зброї тощо. Як зазначав Р. М. Дударець, лише 2 % засуджених за ст. 260 КК України були організаторами й керівниками НЗФ, у зв'язку з тим, що наразі вони не досяжні для правосуддя [14, с. 55]. Але є велика кількість учасників які вже притягнуті до кримінальної відповідальності, відповідно досліджуючи характеристику таких осіб є можливість скласти так би мовити «портрет злочинця».

За результатами ознайомлення зі статистичною інформацією Офісу Генерального прокурора, прийнято рішення досліджувати 2018 рік, протягом якого зафіксовано найбільше повідомлень про підозру за ст. 260 КК України [7].

Характеристика особи починається з демографічних ознак, віку, статі, громадянства тощо. З 333 осіб, яких у 2018 році повідомлено про підозру лише 15 жінок (4,5 %). Найбільше осіб, яким повідомлено про підозру, на момент вчинення правопорушення були середнього віку (18–28 років – 32 %, 29–39 років – 25 %, 40–54 років – 20,7 %). Траплялися випадки коли у НЗФ брали участь неповнолітні та особи похилого віку, але їх невеликий відсоток, тому що діяльність у НЗФ передбачає певне фізичне навантаження. Також варто зазначити, що 83,7 % є громадянами України, лише три особи були громадянами іншої держави, зокрема країн колишнього СНД. Більшість осіб приймали участь у НЗФ, які діяли у регіонах їх постійного мешкання. Під час анкетування колишніх учасників НЗФ 60,5 % з них зазначили, що мешкали на територіях Донецької та Луганської областей, які на теперішній час підконтрольні Україні та 36,8 % - що мешкали на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), лише 2,6 % вказали, що мешкали в інших регіонах України. 63,3 % опитаних повідомили, що разом з ними брали участь у НЗФ і громадяни РФ.

Досліджуючи соціальні ознаки, варто зазначити, що за статистичною інформацією лише 4,8 % мали вищу освіту, 38 % та 39,6 % відповідно мали середню та професійно-технічну освіту. Під час анкетування колишніх учасників НЗФ, найбільша кількість (40,5 %) зазначили, що мали лише професійно технічну освіту, 32,4 % – середню освіту, 21,6 % – початкову освіту та лише 5,4 % – вищу освіту. Неосвіченою людиною легше керувати, розмиваючи розуміння законності. 30,6 % опитаних зазначили, що не вважали протиправною участь у НЗФ.

59,5 % опитаних колишніх учасників НЗФ вказали, що на момент вчинення кримінального правопорушення були неодруженими, 18,9 % – одружені, 13,5 % – перебували у цивільному шлюбі та 8,1 % – розлучені. 64,9 % зазначили, що не мали дітей.

Більшість учасників НЗФ не є особами антисоціальної спрямованості, та долучилися до НЗФ, не розуміючи протиправності своїх дій, ставши жертвами інформаційної війни РФ. Це також підтверджується незначною кількістю осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності (7,8 %), а також подальшим ставленням до вчиненого правопорушення. Більшість (68 %) оперативних працівників зазначили, що після затримання учасники НЗФ визнають провину, та співпрацюють зі слідством, 91,7 % респондентів з числа колишніх учасників НЗФ надали аналогічну інформацію. У 2018 році 202 кримінальних проваджень за ст. 260 КК України направлені до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності [7]. З 316 проваджень за ст. 260 КК України розглянутих судами у 2018

році, стосовно 222 осіб провадження закрито у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності, у більшості випадків на підставі ч. 6 ст. 260 КК України (спеціальний вид звільнення). По 90 провадженням винесені вироки, та 69 з них із затвердженням угоди [15].

Згідно статистичної інформації 68,5 % осіб працездатні, але не працювали на момент вчинення кримінального правопорушення [15], майже аналогічний відсоток (63,2 %) колишніх учасника НЗФ, підтвердили цю інформацію. Тобто учать у НЗФ було джерелом матеріального забезпечення. 52 % опитаних оперативних працівників зазначили, що відсутність інших джерел існування, окрім оплати за участь у НЗФ, є одним із детермінантів які спонукають осіб до вступу у НЗФ.

У більшості кримінальних правопорушень суттєве значення має *мотив та мета вчинення кримінального правопорушення*. Мотив, як і мета, має відмінності залежно від злочинної діяльності особи (організатор, керівник, учасник тощо), проаналізуємо чинники які спонукають осіб долучатися до злочинної діяльності. Розуміння мотивації досліджуваної категорії правопорушників має суттєве значення для здійснення загальної та індивідуальної профілактики, організації досудового розслідування, індивідуалізації покарання з метою виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Специфіка створення НЗФ полягає в тому, що загалом цей злочин належить до полімотивованих, а суб'єктивною причиною його вчинення є не один, а декілька кримінальних мотивів, які багато в чому різняться за своїм морально-психологічним змістом. Поширеними є випадки, коли один мотив (основний) доповнюється супутніми (додатковими) мотивами [14, с. 92]. Поряд з корисливою та агресивно-насилницькою мотивацією, які становлять суб'єктивну основу більшості злочинних діянь, слід виокремити політичну, анархо-індивідуалістичну й легковажно-безвідповідальну кримінальну мотивацію [16, с. 186–187].

Під час анкетування, 58,3 % колишніх учасників НЗФ зазначили що основний мотив їхнього вступу до НЗФ був корисливий, 33,3 % – політичний, 5,6 % вказали, що вступили до НЗФ з метою помсти за загиблих знайомих та зруйноване житло. Також 52,6 % повідомили, що одним з мотивів є самоствердження, 31,6 % – можливість ухилення від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів.

Як зазначає Р. М. Дударець, згідно з підсумками проведеного анкетування слідчих НПУ, НЗФ найчастіше створюють з метою: захоплення підприємств, установ, організацій різних форм власності – 106 (57,3 %); дестабілізації політич-

ної ситуації в місті, країні – 102 (55,1 %); зміни територіальної цілісності – 99 (53,5 %); заволодіння матеріальними цінностями, грошовими коштами, правом на майно – 56 (30,3 %); чергування на блокпостах, охорони території, приміщень тощо – 37 (20 %); отримання зброї, вибухових речовин, військового спорядження – 9 (4,9 %); водночас 19 (10,2 %) слідчих переконані, що всі зазначені відповіді є правильними [14, с. 92].

Щодо звичайних учасників НЗФ, які складають основну чисельну кількість НЗФ, які діють на території Донецької та Луганської областей, ми вважаємо що превалює все ж таки корисливий мотив. Як вже зазначалося, більшість підозрюваних на момент вступу до НЗФ не мала постійної роботи і участь у НЗФ які контролюються РФ, було джерелом матеріального забезпечення. Зиск від вступу до НЗФ може бути задоволений як одразу (отримання щомісячної винагороди за «військову» службу), так і у подальшому, коли корисливий мотив маскується політичним, учасники НЗФ сподіваються на те, що після отримання самостійності регіону, або входженню територій до складу РФ, збільшиться їх грошове забезпечення як військовослужбовців, а також у подальшому зможуть отримувати збільшене пенсійне забезпечення. Участь у НЗФ також дає можливість безкарно вчиняти кримінальні правопорушення, 72,7 % опитаних учасників НЗФ зазначили, що були свідками вчинення кримінальних правопорушень проти власності їх спільниками.

Непоодинокими є випадки, коли особи приймали участь у НЗФ, які діють під контролем РФ, а пізніше підписували контракт із ЗС України [17].

Тобто можна зробити висновок про відсутність стійкого ідеологічного або політичного мотиву у більшості учасників НЗФ, як основного.

Ідеологічний та політичний мотив не був основним і у осіб, які впливали на ситуацію в АР Крим. Ватажками кримського сепаратизму виявилися особи з кримінальною історією: виконуючий обов'язки голови Республіки Крим – учасник регіонального злочинного угруповання; голова окупаційної Державної ради Криму – організатор будівельної афери. Отже, задача окупанту автономії виявилася вдалим уникненням їх від кримінальної відповідальності в Україні [18, с. 89–93].

НЗФ, які діють на ТОТ Донецької та Луганської областей мають всі *ознаки злочинної організації та навіть спільноти*, тобто це ієрархічне об'єднання, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи

координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [19].

Ієрархічність підтверджується наявністю керівників (командирів) структурних підрозділів, що формуються за аналогією з військовим формуванням, відділення, взвод, рота тощо.

Кількість осіб які приймають участь у діяльності НЗФ, набагато більша за 5 осіб, та на стільки велика, що становить загрозу національній безпеці.

Дії відбуваються за попередньої змови та організованості, тобто коли або окрема особа спілкуючись з представником НЗФ, або керівники різних формувань досягаючи домовленості визначають характер своїх подальших протиправних дій.

Також наявна ознака стійкості злочинного об'єднання, тобто коли на протязі тривалого періоду часу особи у складі групи вчиняють протиправні діяння. Під час анкетування колишніх учасників НЗФ, 76,3 % зазначили, що перебували у формуванні до 6 місяців, 18,4 % – до 1 року, 5,3 % – від 1 до 5 років.

Має місце розподіл функцій та ролей учасників злочинного об'єднання. Деякі особи займаються збором інформації про сили та засоби які приймають участь у антитерористичній операції [20], хтось здійснює охорону захоплених об'єктів [21], інші приймають участь у бойових діях.

Комплектування НЗФ відбувається у більшості випадків на добровільних засадах (77,1 % опитаних колишніх учасників НЗФ зазначили, що вступили у формування за запрошенням знайомих), але трапляються випадки коли примусово «мобілізують» населення [22], або за умови участі у бойових діях, осіб звільняють з місць позбавлення волі.

Наступним значущим елементом оперативно-розшукової характеристики є *місце та час вчинення кримінального правопорушення*. Час вчинення діяння має значення для встановлення факту його протиправності відповідно до норм діючого Кримінального кодексу, а встановлення місця вчинення кримінального правопорушення, має значення для визначення підслідності та підсудності.

Аналізом судових рішень встановлено, що під час досудового розслідування та судового розгляду у більшості випадків встановлюється лише місяць та рік вчинення кримінального правопорушення, та обов'язково встановлюється точне місце його вчинення [23, 24, 25].

Як зазначав Р. М. Дударець [14], НЗФ заступенем охоплення територій можуть мати як регіональний, так і міжрегіональний рівень, виходити за межі національних кордонів і набувати

транснаціонального характеру. Аналіз конфліктогенності [26] дає підстави виокремити найбільш вразливі для створення НЗФ регіони України: Харківська, Донецька, Луганська, Сумська області. Серед мешканців даних областей значною є частка етнічних росіян, та вигадані нібито ідеологічні та мовні суперечності вже призвели до виникнення нестабільності, що дало можливість РФ розпочати бойові дії на територіях Донецької та Луганської областей у 2014 році, які тривають дотепер. Спільний кордон дає можливість в найкоротші терміни, неконтрольовано переправляти найманців, озброєння, військову техніку та боєприпаси, евакуювати поранених та загиблих.

Розглянемо наступний елемент, який характеризує кримінальне правопорушення передбачене ст. 260 КК України, – спосіб вчинення. Розуміння способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість визначити характерну сукупність слідів, які формують слідову картину.

Способи вчинення кримінального правопорушення за даною кваліфікацією досить різноманітні, а саме: створення, керівництво, участь у діяльності формування, фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, участь у складі формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи громадян.

Насамперед варто зупинитися на створенні НЗФ.

На думку Р. М. Дударця, створення цих формувань полягає в здійсненні будь-яких дій, результатом яких стало існування зазначених об'єднань. Це, насамперед, такі організаційні дії: визначення цілей діяльності й принципів утворення формувань, розробка планів діяльності, пошук спільників і розподіл між ними обов'язків, призначення керівників структурних підрозділів, матеріальне забезпечення діяльності формувань зброєю, транспортними й іншими необхідними засобами, зокрема фінансовими, а також забезпечення інших необхідних умов для вчинення злочинів. Типовими способами створення таких умов для вчинення злочинів є дії, спрямовані на пошук учасників формування з наступним розподілом їхніх ролей; пошук матеріальних засобів, необхідних для функціонування (грошей, транспорту, приміщень, сховищ); пошук об'єктів нападу тощо [14, с. 50].

Для якісної характеристики також необхідно зупинитися на питанні *забезпечення НЗФ* фінансами, продуктами харчування, зброєю, технікою та обмундируванням тощо.

Питання забезпечення діяльності НЗФ Російською Федерацією, є об'єктом розслідувань не тільки правоохоронних органів та журналістів, також міжнародні організації долучаються до цього процесу.

Українська Гельсінська спілка з прав людини у співпраці з Агентством США по міжнародному розвитку (USAID) провели дослідження та опублікували докази військової підтримки незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку РФ, присутності російських військовослужбовців та військової техніки на українській території [27].

На підставі проаналізованої інформації можна зробити висновки, що РФ є основним джерелом забезпечення діяльності НЗФ та відповідно несе відповідальність за контроль над ТОТ.

Для документування кримінального правопорушення важливе значення має розуміння слідової картини. *Слідова картина* діяльності НЗФ, та організація фіксації слідів має певні особливості. Насамперед це обумовлено відсутністю фізичного доступу до певних територій, що призводить до неможливості вилучення матеріальних слідів, а також неможливості якісного збору ідеальних слідів тобто відсутності можливості допиту осіб, які не виїжджають на підконтрольну територію.

З приводу останнього, ми пропонуємо передбачити в законодавстві можливість проведення допиту з метою отримання показань, в режимі відеоконференції з використанням засобів зв'язку.

Стаття 232 КПК України передбачає можливість опитування прокурором або слідчим особи у режимі відео- або телефонної конференції, за результатами якого складається рапорт, але у разі необхідності отримання показань від опитаних осіб слідчий, прокурор проводить їх допит [28].

Ми живемо в епоху стрімкої цифровізації процесів, впроваджене електронне кримінальне провадження, документи підписуються електронним підписом, який верифікується шляхом кліпання очима [29].

Уповноважена особа зможе роз'яснити процесуальні права та обов'язки особі, отримати показання та скласти протокол допиту, зафіксувати цей процес на електронний носій, та використати як доказ у подальшому.

Проаналізуємо результати анкетування оперативних працівників щодо матеріальних слідів діяльності НЗФ. 63,4 % опитаних зазначили зброю та боєприпаси як матеріальні сліди діяльності НЗФ, 63,4 % – військову амуніцію, 60,5 % – документи (накази, військові квитки, журнали тощо), 46,9 % – агітаційну продукцію (буклети, листівки, газети), 40 % – військову техніку, та 26,9 % – засоби зв'язку.

Під час документування НЗФ які діяли на звільнених територіях, слідову картину також склали фортифікаційні споруди (блокпости, окопи, траншеї, бліндажі), медичні препарати, сухпайки та інші сліди життєдіяльності.

Варто зазначити що члени злочинних формувань які споруджували блокпости та несли

на них службу навесні 2014 року, у більшості не мали автоматичної зброї, та уніформи, були озброєні палицями або мисливською, травматичною зброєю та перебували у цивільному одязі, використовуючи для ідентифікації георгіївську стрічку або шеврони так званої «армії ДНР чи ЛНР», що також складало слідову картину.

Також слідову картину доповнює інформація, яка міститься у операторів мобільного (рухомого) зв'язку. Отримання цієї інформації дозволяє встановити IMEI мобільних терміналів які перебували у зоні дій базових станцій, що обслуговують певну територію, та у подальшому ідентифікувати користувачів мобільних терміналів, серед яких є як особи які вчиняють кримінальне правопорушення, так й ті, які є очевидцями їх злочинної діяльності.

На теперішній час невичерпним джерелом інформації є мережа Інтернет. Учасники НЗФ, не розуміючи протиправності дій, або розраховуючи на уникнення покарання, розміщують у своїх соціальних мережах фото-, відеоматеріали своєї злочинної діяльності. Засоби масової інформації публікуючи інтерв'ю, або інші матеріали, на завжди фіксують сліди діяльності НЗФ.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновки, що оперативно-розшукова характеристика – це опис істотних, характерних особливостей протиправного кримінального карного діяння, який базується на різних науках (кримінальному праві, криміналістиці, кримінології, психології й інших), та формується з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів ОРД у попередженні, своєчасному виявленні і припиненні кримінальних правопорушень та викритті причин і умов, які сприяють їх вчиненню.

Вважаємо, що визначальною особливістю характеристики НЗФ, які діють на ТОТ Донецької та Луганської областей, є мета їх створення, а саме – дестабілізація ситуації в Україні для зміни євроатлантичного курсу, поглинання РФ та знищення України як незалежної держави.

НЗФ майже повністю складаються з місцевого населення, яке у зв'язку зі складною соціально-економічною ситуацією, під впливом пропаганди, що базується на брехні та підміні понять, стає інструментом гібридної війни РФ, яка таким чином маскує військове вторгнення в Україну.

Після зміни геополітичної ситуації у світі та припиненні військової агресії РФ НЗФ які діють на ТОТ України, перестануть існувати, а до того часу оперативні підрозділи Національної поліції повинні зосередитись на протидії злочинним угрупованням у прикордонних з РФ районах, з метою недопущення дестабілізації ситуації, та активізувати роботу по документуванню злочинів які вчиняються на ТОТ, для забезпечення невідворотності покарання осіб, причетних до протиправної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шендрик В. В., Сафронов С. О., Крепаков І. О., Жилін Є. В. Боротьба з порнографією: криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти: навч. посіб. Харків, 2010. 261 с.
2. Василянчук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: монографія. Київ: Кандиба А. М., 2013. 396 с.
3. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Инфра-М-НОРМА, 2001. 240 с.
4. Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості: монографія. Одеса: ОЮІ НУВС, 2005. 376 с.
5. Черняк А. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 43. С. 74–82.
6. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
7. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
9. Колянда В. В., Дробаха Г. А., Неклонський І. М. Оцінка типового складу, структури та тактики дій незаконного збройного формування у межах спеціальної операції з його знешкодження за участю Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2017. № 1 (60). С. 46–56.
10. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. Київ: Дух і літера, 2018. 560 с.
11. Радковець Ю. Гібридна війна Росії на Балканах: провал українського сценарію в Чорногорії. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «БОРИСФЕН ІНТЕЛ»*. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/11-05-montenegro.
12. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 8 груд. 2015 р. Провадження № 1-кп/235/757/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54105385>.
13. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.
14. Дударець Р. М. Розслідування створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 269 с.
15. Судова статистика. *Судова влада України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.
16. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения. М.: Наука, 1991. 382 с.
17. Із війни проти України повернувся Євген Листопад. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7FXf93nQ-ng>.
18. Самотуга А. В. Організована злочинність і сепаратизм. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 28 жовт. 2016 р.)*. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 89–93.
19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
20. Вирок Дружківського міськрайонного суду Донецької області від 14 січ. 2019 р. Провадження № 1-кп/229/239/2019. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79151880>.
21. Ухвала Великоновосілківського районного суду Донецької області від 25 січ. 2019 р. Провадження № 1-кп/220/44/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79401166>.
22. Примусова мобілізація громадян України на тимчасово окупованій території Луганщини – прокуратура розпочала кримінальне провадження. *Луганська обласна прокуратура*. URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=282191.
23. Вирок Жовтневого районного суду Донецької області від 2 квіт. 2018 р. Провадження № 1-кп/263/320/2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73150410>.
24. Вирок Жовтневого районного суду Донецької області від 9 лют. 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Провадження № 1-кп/263/323/2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72110288>.
25. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 24 січ. 2020 р. Провадження № 1-кп/229/111/2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87130567>.
26. Врегулювання збройного конфлікту всередині держави, типологія збройних конфліктів, угруповання НГУ, інформаційно-психологічна безпека: звіт про НДР / кер. О. В. Лавніченко. Харків, 2016. 71 с.

27. Гарбар О., Конопкін А., Кореньков О., Мовчан С. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації / за ред. О. Павліченка, О. Мартиненка. Київ, 2018. 40 с.
28. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
29. Як отримати електронний підпис від ДП «Дія»? URL: <https://paperless.dii.gov.ua/instruction/yak-otrimati-elektronnij-pidpis-vid-dp-diya>.